

Д. Білокопитов

**ВПЛИВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
НА ПРОЦЕСИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ
ТА ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН**

Розглянуто проблеми розвитку громадянського суспільства в сучасних умовах. Доведено необхідність використання моделі, в межах якої робляться відмінності між державою, політичним суспільством, громадянським суспільством, економічним суспільством і економікою. Визначено форми впливу інститутів громадянського суспільства на процеси демократизації в публічно-управлінській та економічній сферах.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадські організації, держава, публічне управління, економіка, політика, політичне суспільство, економічне суспільство, демократизація.

В останні кілька років, у контексті проголошеного курсу на європейську інтеграцію, проблеми розвитку громадянського суспільства належать до найбільш обговорюваних в Україні. Цей інтерес є цілком природним, оскільки формування громадянського суспільства нерозривно пов'язане з розвитком і становленням правової держави, демократії і ринкової економіки – основними цінностями Європейського Союзу. При цьому до цих пір не припиняються дискусії про саму сутність цього явища. Більшість дослідників погоджується, що громадянське суспільство не можна представляти проміжною ланкою між сферою виробництва товарів і послуг та сферою публічного управління – воно органічно проникає як сферою політики, так і економіки. Окрім того, громадянське суспільство і правова держава, своєю чергою, передбачають певний тип економіки. А ринкова економіка, якщо виділити її основні техніко-економічні аспекти (розвинена підприємницька ініціатива, захищені майнові права тощо), в широкому сенсі є частиною громадянського суспільства. Таким чином, через нерозривний зв'язок усі підсистеми детермінують одна одну. У контексті вищесказаного, питання організації взаємодії між органами публічної влади, економічними суб'єктами та інститутами громадянського суспільства на основі демократичних принципів в Україні набувають особливої актуальності.

Необхідно відзначити, що проблеми розвитку громадянського суспільства та визначення його місця в системі публічного управління досліджувалися багатьма українськими вченими. Серед них доцільно виділити таких, як: Т. Бельська, Н. Бенюх, О. Білий, Н. Борецька, О. Вінніков, Ю. Галустян, В. Гошовський, С. Демченко, М. Долішній, Т. Заяць, Г. Зеленько, С. Кадомцева, В. Корженко, В. Кравчук, Ю. Краснов, А. Красносільська, О. Кузьмін, В. Купрій, В. Куценко, В. Ладиченко, М. Лациба, Ю. Левенець, І. Матвеєнко, М. Месюк, Ю. Михальський, В. Місюра, В. Нікітін, Л. Новоскольцева, А. Палій, О. Пухкал, Ф. Рудич, О. Рябека, С. Телешун, А. Ткачук та інші. Між тим, більшість наявних досліджень присвячено феномену громадянського суспільства виключно в контексті впливу на нього зовнішніх чинників, створення умов для його розвитку. Тим часом, після завершення етапу його становлення нагальним є питання підвищення його ролі в процесах демократизації суспільних відносин в Україні.

Таким чином, метою статті є теоретичний аналіз і визначення місця громадянського суспільства в системі публічно-управлінських та економічних відносин, його ролі в процесі демократизації відповідних сфер.

Незважаючи на істотні відмінності в розумінні громадянського суспільства, основою і класичних визначень, і тих, які пропонують сучасні теоретики громадянського суспільства, є соціальна складова. Як наслідок, громадянське суспільство на сьогодні – це:

– по-перше, асоціації людей, у яких кожна людина має невідчужувані права (одним із найважливіших серед яких є право власності), є рівноправним з іншими членами суспільства, самостійна у виборі цивільного стану;

– по-друге, громадські союзи людей, які об'єдналися із соціальної, етнічної, релігійної та іншої приналежності, політичних, економічних, професійних та інших інтересів;

– по-третє, формування суспільних відносин, які розвиваються і функціонують на самоврядних засадах, а також шляхом прояву інтересів і волі окремих індивідів і їх асоціацій, що діють у вільному від державно-правового впливу соціальному просторі [1, 2].

При цьому громадянське суспільство завжди виступає в дуалістичній формі і складається, з одного боку, з публічно-політичного компонента, який включає мережу громадських організацій та структур, які виходять на публічно-політичну арену: громадські рухи, об'єднання, асоціації тощо, і спрямовані на вирішення проблем на макрорівні; а з іншого – приватного компонента, сформованого з утворень, які включають громадян, об'єднаних за інтересами для вирішення приватних (локальних) проблем (мікрорівень). Також доцільно відзначити, що в сучасній науковій традиції громадянське суспільство прийнято розглядати не тільки в пасивному розумінні – як мережу громадських інститутів і структур, а й активному – в контексті самоконструювання колективних акторів.

Загалом, пошук нових підходів до аналізу сучасного етапу еволюції громадянського суспільства приводить дослідників до висновку, що предмет сучасних дискусій необхідно перемістити зовсім в іншу площину, ніж у ХІХ і початку ХХ ст., коли ця теорія визначалася дихотомією “громадянське суспільство – держава”. Так, американський дослідник Е. Арато запропонував замість дихотомічного протиставлення держави і громадянського суспільства модель, що складається з трьох частин – *держава, громадянське суспільство і економіка* – вбачаючи головне завдання в тому, щоб гарантувати сучасній державі і сучасній економіці автономію і, водночас, захистити громадянське суспільство від деструктивного проникнення в нього правил і вимог, що зумовлені цими двома сферами.

У спільній роботі Дж. Коена і Е. Арато “Громадянське суспільство і політична теорія” розглядаються основні теорії громадянського суспільства та можливості його реконструкції на сучасному етапі. Їх думка полягає у тому, що в суспільствах, де функціонування ринкової економіки вже знайшло або знаходить власну незалежну логіку розвитку, тільки концепція громадянського суспільства, належним чином відділеного від економічних і політичних структур, здатна стати основою критичної політичної і соціальної теорії [3]. При цьому в моделі, запропонованій Дж. Коеном і А. Арато, акцентується на значних відмінностях між державою, політичним суспільством, громадянським суспільством, економічним суспільством і економікою (п'ятиелементна

модель). У цій моделі громадянське суспільство постає сферою соціальної взаємодії (інтерації), відмінною від економіки, яка належить до механізмів, які забезпечують циркуляцію товарів та грошей, а також державного апарату. Громадянське суспільство, за Дж. Коеном і А. Арато, складається з розмаїття добровільних асоціацій і мереж взаємин, утворених для блага сім'ї, віри, інтересу й ідеології.

За визначенням Дж. Коена, політичне суспільство включає такі політичні партії, політичні організації та політичні публічні інститути, як парламенти і конгреси [4].

Економічне суспільство складається з організацій, що займаються виробництвом, розподілом, а також інститутів колективного торгу, профспілок, торгових асоціацій, рад тощо.

Для Дж. Коена оскільки політичне і економічне суспільство “безпосередньо залучені в державну владу і прийняття рішень з виробництва ... вони не можуть забезпечити підпорядкування стратегічних та інструментальних критеріїв моделям нормативної інтеграції та відкритої комунікації, характерним для громадянського суспільства ... Політичне і економічне суспільство є інститутами-посередниками, через які громадянське суспільство може досягти впливу на політичні/адміністративні та економічні процеси” [5].

Таким чином, на його думку, якщо політичне і економічне суспільство виникають на основі громадянського суспільства, то їх об'єднує низка спільних організаційних форм: вони інституціоналізуються за допомогою прав (зокрема, політичних прав і прав власності), є органічним продовженням тих прав, що стоять на захисті громадянського суспільства. Але актори політичного і економічного “полів” є безпосередніми учасниками здійснення державної влади і економічного виробництва, їх завдання – контролювати відповідну сферу, керувати нею. Вони не можуть дозволити собі поставити стратегічні й інструментальні критерії в залежність від характерних для громадянського суспільства типів нормативної інтеграції та публічної комунікації. Своєю чергою, політична роль громадянського суспільства безпосередньо пов'язана не з контролем або захопленням влади, а з впливом через демократичні асоціації на публічну сферу, однак така роль не відрізняється ефективністю впливу. Тому в соціально-політичній структурі суспільства виникає політичне суспільство як певний посередник між громадянським суспільством і державою (її представниками, які працюють на професійній основі).

Інституціоналізація громадянського суспільства сприяє виробництву нових форм взаємодій всередині сучасного суспільства, тим самим, створюючи можливість для розширення форм оскарження існуючих механізмів стратифікації. Ключові характеристики інституціоналізації включають “легальність” (приватне право; цивільне, політичне, соціальну рівність і права), “плюралізм” (автономні, що самоорганізуються добровільні асоціації) і публічність (простір для комунікації, громадської участі в генезі, конфлікті, рефлексії і артикуляції політичної волі і соціальних норм)” [6]. Складна взаємодія між цими механізмами стратифікації, а також досвід і загальний вплив різних громадських рухів, які оскаржують ці механізми, на структуру сучасного суспільства представляють на сьогодні значний інтерес для державно-управлінської науки.

Дж. Коен наголошує, що хоча роль громадянського суспільства безпосередньо не пов'язана із захопленням влади, його необхідно сприймати як “проект, територію і мету демократичної політики” [7]. Демократична політика громадянського суспільства:

– по-перше, включає політику ідентичності, в межах якої деякі “сучасні колективні актори свідомо борються за можливість конструювати нові ідентичності і міняти форму інститутів і, відповідно, культурні та нормативні очікування”;

– по-друге, включає політику впливу на громадську думку в громадянському суспільстві, економічному суспільстві і політичному суспільстві;

– по-третє, орієнтована на те, щоб створити можливості участі акторів громадянського суспільства в партіях, лобі і будь-яких інших інститутах політичного і економічного суспільства;

– нарешті, створює умови, за яких актори громадянського суспільства прагнуть брати участь у формуванні та реалізації державної політики.

Модель Дж. Коена ґрунтується на спробі науки концептуалізувати множинність соціальної боротьби і рухів у сучасному суспільстві, а також узагальнити їх вплив на інститути демократії.

Ця модель вносить певні модифікації в традиційні питання з приводу взаємин між державою і громадянським суспільством. У традиційній дихотомічній моделі плюралізм у громадянському суспільстві є необхідним для підтримки демократичної держави. Цивілізованості і організаційним принципам здійснення демократичної політики представники держави вчать в громадянському суспільстві, яке містить політичне суспільство, економічне суспільство, економіку і мережі асоціацій. За авторитарної держави дихотомічна модель передбачає застосування тиску на активних громадян, які будуть боротися за зміцнення громадянського суспільства, тобто його добровільних асоціацій, бізнесу і торгових організацій, ринків та інститутів політичного суспільства. За нової моделі держава, у разі виникнення конфронтацій, буде відігравати роль третейського судді, регулюючи розвиток громадянського суспільства за допомогою абстрактних формальних правил і процедур.

Нова модель дасть змогу встати над протилежними поглядами на роль держави в демократичній системі. У взаємовідносинах між громадянським суспільством, економікою, економічним суспільством, політичним суспільством і державою повинен існувати механізм зворотного зв'язку. Як вказує Т. Нардін, правильні дії з боку держави полягають у тому, щоб “займатися тільки перерозподілами, які необхідні для підтримки тієї якості громадянського суспільства, яка є сумісною з ліберальним порядком – громадянської асоціації, заснованої на верховенстві закону, чії члени дійсно є його членами і мають усі права і достоїнства членства ... і яке може бути виправдане з точки зору більш вузької мети поширення благ громадянського суспільства на всіх його членів” [8]. Плюралізм у громадянському суспільстві, з іншого боку, живить плюралістичне політичне суспільство, плюралістичне економічне суспільство і плюралістичну економіку. Однак економічна, соціальна і політична нерівність продовжує розвиватися, і з урахуванням цього державі треба утручатися не тільки в ролі третейського судді, але і сприяти розвитку переваг, установлених за допомогою політичного процесу.

Отже, наявність життєздатного громадянського суспільства передбачає наявність можливостей для взаємодії громадян у межах асоціацій, що діють на різних рівнях (локальному, місцевому, регіональному, національному, глобальному) і в діяльності асоціацій у різних сферах (крос-секторальна взаємодія в сфері прав людини, гендерних прав тощо).

Окреслюючи контури незалежності громадянського суспільства, Дж. Коен і Е. Арато стверджують, що в умовах демократичного правління громадянське

суспільство за визначенням не протистоїть економіці і державі [9]. Інститути економічного і політичного суспільства відносяться до сфер-посередників, через які громадянське суспільство здатне впливати на політико-адміністративні та економічні процеси. Антагоністичним ставлення громадянського суспільства до економіки або держави стає лише тоді, коли останні не справляються з роллю посередників або коли інститути економічного і політичного суспільства починають ізолювати процеси прийняття рішень і тих, хто ці рішення приймає, від впливу з боку громадських організацій, ініціатив та публічного обговорення. Основне завдання держави полягає у тому, щоб дати можливість громадянському суспільству активніше брати участь у виробленні стратегій, а також привнести в економіку елементи демократичного способу прийняття рішень.

Таким чином, сфера проникнення громадянського суспільства є дуже широкою, включаючи і політику, і економіку. З огляду на це, важливо розглянути кілька аспектів його розвитку, а саме його вплив на публічне управління і економічні відносини.

І. Вплив на публічне управління. У сучасній державно-управлінській літературі громадянське суспільство стало ключовим концептом у вивченні процесу демократизації публічного управління. Якщо демократією, здебільшого, вважають форму колективного прийняття рішень, засновану на принципах громадського контролю та політичного рівності [10], то демократизація – це процес, що веде до демократії, який має як формальний інституційний, так і неформальний, але якісніший суспільний вимір. Як стверджує Д. Бітам, найбільшим проявом демократії є “то, коли всі члени спільноти користуються ефективними рівними правами і беруть безпосередню участь у прийнятті рішень” [11]. Таким чином, основними результатами процесу демократизації повинні стати ефективний громадський контроль і рівність прав у сфері управління державними справами (незалежно від сфери, політичної, економічної, екологічної тощо).

При цьому необхідно відзначити, що найважливішою для громадянського суспільства є публічна політика саме на місцевому рівні. Як зазначає Л. Даймонд, демократизація публічного управління на місцевому рівні йде “рука об руку з розвитком громадянського суспільства” [12].

Аналізуючи взаємозв’язок і взаємозалежність громадянського суспільства і процесів демократизації, доцільно зазначити, що громадянське суспільство збільшує колективну довіру і толерантність серед громадян, тим самим посилюючи демократію. Громадянське суспільство підтримує демократію, формуючи простір для демократичної участі і створюючи канали цієї участі. Однак існує відмінність між участю і впливом. Достатньо поширена форма участі громадських об’єднань у діяльності консультативних і дорадчих органів при органах влади не є гарантією реального впливу на політичний процес і прийняття рішень як у політиці взагалі, так і у вирішенні місцевих проблем зокрема. Існування великої кількості громадських організацій також автоматично не означає, що всі їх члени мають можливість впливати на систему публічного управління. З огляду на це, Х. Лінц і А. Степан надають низку дуже важливих пояснень.

По-перше, повний перехід до демократії й, насамперед, демократична консолідація повинні включати і публічно-управлінські процеси.

По-друге, велика відмінність між державою і громадянським суспільством є неправильною. Демократизація повинна включати трансформацію як держави, так і громадянського суспільства, які насправді дуже тісно взаємопов’язані і є нерозривним цілим [13]. Це ціле і є сферою публічного управління.

Саме тому, на думку Дж. Коена і Е. Арато, основне завдання громадянського суспільства в процесі становлення демократії полягає не в термінах досягнення певних змістовних цілей, а скоріше в термінах демократизації цінностей, норм і інститутів, які у підсумку впроваджуються в культуру публічного управління [14]. А метою і очікуваним результатом процесу демократизації системи публічного управління є консолідація демократії. Х. Лінц і А. Степан вважають, що до основних критеріїв консолідації демократії належать: вільне і життєздатне громадянське суспільство; автономна політична сфера; наявність правової держави (дотримання законів і пріоритет прав людини); лояльна щодо громадянського суспільства публічна служба; інституціоналізоване і незалежне бізнес-середовище [15].

Х. Лінц і А. Степан вважають, що процес демократизації можна вважати завершеним, коли діяльність всіх органів публічного управління має високий рівень свободи від впливу з боку “однієї людини”, військових, релігійних структур і інших авторитарних сил.

Тим часом, багато дослідників у сфері публічного управління, зокрема Дж. Коен і Е. Арато, висловлюють думку, що демократія ніколи не може бути повністю інституціоналізованою, а процес демократизації завершеним. “Немає такого моменту, коли можна було б розслабитися і сказати: ось тепер нами досягнута досконала процедурна інституціоналізація принципів демократичної легітимності ... Демократія повинна розглядатися як істина, яка вимагає доказів” [16].

Таким чином, громадянське суспільство є необхідною, але недостатньою умовою демократизації публічного управління. При цьому можна виділити кілька функцій громадянського суспільства в процесі демократизації системи публічного управління на місцевому рівні:

- 1) формування альтернативної точки зору на зміст, методи і процеси публічного управління;
- 2) формування політичних лідерів для органів публічного управління;
- 3) виявлення та припинення зловживань державних службовців, працівників сфери публічного управління;
- 4) агрегування, артикуляція і представництво інтересів різних соціальних груп;
- 5) допомога органам публічного управління в розробці та реалізації політики в різних сферах;
- 6) зростання політичної участі.

Отже, громадянське суспільство може зміцнити демократію, виробляючи політичних акторів для нових демократій, виступати противагою зловживанням влади, допомагаючи органам влади у створенні та впровадженні публічних політик, збільшуючи політичну участь і зміцнюючи атмосферу колективної довіри і толерантності.

II. Демократизація економіки. Дж. Коен і Е. Арато вважають, що важливе завдання сучасного публічного управління полягає у тому, щоб зробити громадянське суспільство активнішим у виробленні стратегій управління економічними процесами і привнести в економіку елементи демократичного способу прийняття рішень [17]. Якщо громадянське суспільство має можливість впливати на політичну систему і публічне управління за допомогою відповідних організаційних (комісії, ради, громадські палати тощо), то, на їхню думку, необхідні такі “рецептори” і в економіці. Таким чином, якщо можна говорити про можливість упровадження

демократичних процедур у сферу публічного управління, то чому не можна говорити про впровадження демократичних процедур в економічні інститути?! Цей процес, на їхню думку, передбачає забезпечення збільшення різних форм участі в процесах управління, як на рівні робочого місця, так і на рівні фірм, підприємств, організацій різних форм власності. При цьому важливо відзначити, що демократизація економіки має ґрунтуватися на дотриманні низки принципів, які підтвердили свою дієвість у розвинених країнах.

1. *Принцип співучасті.* Будь-яка розвинена економіка, незалежно від типу її устрою, заснована на співробітництві головних господарюючих суб'єктів: виробників, споживачів товарів і послуг, а також держави. У сучасних умовах ця співпраця все частіше набуває форми кооперації, заснованої на співучасті. Вирішальною передумовою для такої кооперації є обмеження економічної влади власників, установлення контролю над нею з боку інститутів громадянського суспільства. Адже будь-яке зосередження в одних руках економічної влади з тенденцією до монополії (приватного власника, акціонерного товариства, концерну або у великій міжнародній компанії профспілок або робочих рад) призводить до конфронтації. Своєю чергою, впровадження принципів співучасті на окремих підприємствах призводить до демократизації не тільки цього підприємства, але і певної економічної системи.

2. *Забезпечення балансу інтересів.* Якщо ринковий принцип максимізації прибутку призводить до надмірної, невиправданої вимоги виживання підприємств концентрації капіталу з притаманними їй експансіоністськими тенденціями, то в компаніях, що працюють на принципах співучасті, вже завдяки існуючій у них структурі власності, інтереси прибутку та інтереси заробітної плати пов'язані ставленням взаємної співвіднесеності. Тим самим вони стримують один одного, перешкоджаючи максимізації як прибутку, так і заробітної плати, зміцнюючи механізм балансу інтересів. Однак у випадках дисбалансу взаємної співвіднесеності, одна зі сторін може вдатися до різних форм впливу, зокрема і страйку, що відноситься до процедур громадянської непокори і є формою прямого впливу громадянського суспільства на економічні процеси. Завдання інститутів громадянського суспільства – бути незалежним арбітром у таких суперечках і обмежити будь-які форми тиску на партнерів (як з боку керівництва підприємств, акціонерів, так і з боку простих працівників).

3. *Урахування впливу глобалізації.* Виклики глобалізації створили новий феномен: зростаюча загроза втечі капіталів змушує національні держави все більше конкурувати, боротися за залучення інвестицій, намагаючись створити вигідні умови для бізнесу, пристосовуючи свою політику відповідно до його потреб. Звичайно, в умовах глобалізації впровадження механізмів економічної демократії звужуються, однак підстави для громадського контролю та можливостей прояву громадянським суспільством свого впливу на світові економічні процеси все ж існують. Це пояснюється тим, що основним постачальником “блоків для будівництва” нової системи глобального управління є недержавні структури, зокрема міжнародні неурядові організації, а також транснаціональні структури і рухи. При цьому основним об'єктом впливу громадських рухів і організацій є транснаціональні корпорації (далі – ТНК). Крім безпосередньої співучасті в економічній діяльності ТНК, громадянське суспільство має зосередити свої сили:

– на участі в розвитку інституційної та правової демократичної інфраструктури глобального рівня;

– на формуванні нових ідеологічних і ціннісних установок для учасників глобальної взаємодії, заснованих на розвитку кооперації, співучасті, і дотримання глобального балансу інтересів;

– на забезпеченні консенсусу в процесі розподілу коштів, користування природними ресурсами, надрами тощо.

При цьому треба розуміти, що без тиску структур глобального громадянського суспільства світова політична і економічна еліти не стануть досить сприйнятливими до вимог збалансованого світового розвитку. Тому основною метою глобального громадянського суспільства є формування таких інститутів, які б забезпечили більшу прозорість прийняття політичних і економічних рішень на глобальному рівні, а також дали б змогу впроваджувати принципи співучасті в діяльності транснаціональних корпорацій, що сприятиме запобіганню глобальних соціальних конфліктів.

Між тим, важливо розуміти, що для забезпечення якісного виконання своїх функцій держава повинна на сьогодні підтримати розвиток громадянського суспільства, надавши йому максимальну підтримку. Громадянське суспільство є вкрай важливим для демократизації всіх сфер життя, бо в разі його відсутності не може існувати і вільний обмін думками між громадянами, здатними публічно обирати свої ідентичності, шанувати свої обов'язки і чужі права. Чим більш розвинутим є громадянське суспільство, тим легше громадянам захищати свої інтереси, тим більше в них є можливості самореалізації в різних сферах суспільного життя і тим менше небезпека узурпації політичної влади певними її органами або особами. Відстоюючи матеріальну і духовну незалежність людини від держави, домагаючись правової гарантії такої незалежності, захисту приватних інтересів людей, громадянське суспільство активно сприяє процесам політичної демократизації, надбання державою ознак правової.

Висновки

Аналіз сучасних підходів до дослідження складних процесів взаємодії громадянського суспільства зі сферою публічного управління та економіки довів необхідність використання п'ятиелементної моделі, в межах якої доцільно враховувати відмінності між державою, політичним суспільством, громадянським суспільством, економічним суспільством і економікою. Методологічний підхід, заснований на використанні цієї моделі, дає змогу уникнути жорсткого вибору між деполітизацією суспільства, коли політичний вимір приписується лише державі, позбавляючи громадянське суспільство можливості участі в публічно-політичній діяльності, і його надмірною політизацією, коли всі аспекти громадянського суспільства розглядаються як політичні або як такі, що підлягають політизації.

Таким чином, громадянське суспільство можна представити як етично-нормативний ідеал партнерства та демократичної участі, основна місія якого полягає не в досягненні певних політичних цілей, як, наприклад, здобуття влади, а в демократизації цінностей, норм та інститутів, які зрештою впроваджуються в політичну, економічну та управлінську культуру. Адже саме громадська участь, формуючи у громадян здатності до діалогу, артикуляції й агрегації інтересів, навчаючи їх терпимості, самостійності й відповідальності, сприяє впровадженню демократичних установок у публічну сферу.

Розглядаючи вплив громадянського суспільства на економічні процеси, треба звернути увагу на необхідність створення законодавчих умов для упровадження принципу співучасті й розвитку кооперації як на окремих підприємствах, так і між різними суб'єктами економічного розвитку; забезпечення балансу інтересів між роботодавцями і працівниками, зменшення негативних впливів зовнішніх чинників, зокрема глобалізації, на економічні процеси.

Конкретні організаційно-правові механізми впливу інститутів громадянського суспільства на публічне управління та економічну сферу в Україні стануть предметом подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Кравчук В. М. Громадські організації і держава: взаємовідносини в умовах формування громадянського суспільства в Україні (теоретико-правові аспекти) [Текст] : монографія / В. М. Кравчук ; Терноп. нац. екон. ун-т. — Т. : Терно-граф, 2011. — 260 с.
2. Михальський Ю. А. Концепт громадянського суспільства. Український вимір [Текст] / Ю. А. Михальський ; за заг. ред. І. М. Дубровського ; Всеукр. профспілка правників. — К. : В. Ф. Коваленко [вид.], 2013. — 123 с.
3. Коэн Д. Гражданское общество и политическая теория [Текст] / Д. Коэн, Э. Арато. — М. : Весь Мир, 2003. — С. 128 — 135
4. Cohen J. The Concept of Civil Society / J. Cohen // Walzer M. (ed.). *Toward a Global Civil Society* [Text] / Walzer M. (ed.). — Providence, Rhode Island : Berghahn Books, 1995. — P. 38.
5. Ibid. — С. 42.
6. Ibid. — С. 46.
7. Ibid. — С. 48.
8. Nardin T. The Concept of Civil Society / T. Nardin // Walzer M. (ed.) *Toward a Global Civil Society* [Text] / Walzer M. (ed.). — Providence. Rhode Island : Berghahn Books, 1998. — P. 31.
9. Коэн Д. Гражданское общество... — С. 128—135.
10. Даль Р. Демократия и её критики [Текст] / Р. Даль ; пер. с англ. ; под ред. М. В. Ильина. — М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2003. — С. 18.
11. Beetham D. Liberal democracy and the limits of democratization / D. Beetham // Held D. (ed.). *Prospects for Democracy: North, South, East, West* [Text] / Held D. (ed.). — Cambridge : Polity Press, 1993. — P. 55.
12. Diamond L. Toward democratic consolidation / L. Diamond // *Journal of Democracy* [Text]. — 1994. — № 5. — P. 2—11.
13. Gouldner A. Civil Society in Capitalism and Socialism / A. Gouldner // *The Two Marxisms. Contradictions and Anomalies in the Development of Theory* [Text]. — London ; Basingstoke : [s. n.], 1980. — P. 358.
14. Коэн Д. Гражданское общество... — С. 128—135.
15. Linz J. Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America and Post-Communist Europe [Text] / J. Linz, A. Stepan. — Baltimore : Johns Hopkins Univ. Press, 1996. — P. 17.
16. Коэн Д. Гражданское общество... — С. 128—135.
17. Там же. — С. 634.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2016

Схвалена до друку редколегією 06.06.2016

D. Bilokopytov

**THE INFLUENCE OF CIVIL SOCIETY ON DEMOCRATIZATION
OF PUBLIC MANAGEMENT AND ECONOMIC RELATIONS**

The problems of civil society development in the modern world are examined. The necessity for the use of a model, within which distinctions among the state, political society, civil society, economic society and economy are made, is substantiated. The forms of influence which civil society institutions have on democratization of public management and economic spheres are determined.

Key words: civil society, NGOs, state, public administration, economics, politics, political society, economic society, democratization.